לעילוי נשמת מרת אימי המזוככת ביסורים
הכ"מ ארלט חנה ע"ה בת פרחה תחי'
שנלב"ע י"ב כסלו התשע"ט
ת.נ.צ.ב.ה

גליון 40
ה'תש"פ

פרשת
חיי שרה

גליון שו"ת

יגדיל תורה

סימן קמט - קנג

שאלות שנשאלנו והשבנו בס"ד
ממה שחננו ה' בחמלתו יתברך
אורן נזרית
החונה בעיר האבות באר שבע תובב"א

תוכן העניינים

סימן קמט..... ג

המברך על משקה ברכת 'שהכל' והביאו לפניו משקה שבשלו אחר שברך 'שהכל', כגון קפה, אינו חוזר לברך ברכת 'שהכל', וכן באוכל פת ואח"כ הביאו לפניו פת שנאפתה אחר שברך, אינו חוזר ומברך המוציא על הפת החדשה, וכן כל כיוצא בזה.

סימן קנ..... ז

אם שתה משקה מפרי חדש שעדיין לא ברך עליו ברכת שהחיינו, אם הוא עדיין עסוק בשתייה הראשונה מאותו משקה והפרי החדש לפניו יכול לברך ברכת שהחיינו על הפרי החדש, אולם אם סיים משתיית אותו משקה של הפרי החדש, אינו רשאי לברך על הפרי ברכת שהחיינו.

סימן קנא..... י

לכתחילה נכון להתפלל ערבית בזמן צאת הכוכבים, אולם נהגו להתפלל בציבור באופן של תרתי דסתרי, ואם רוצה להחמיר על עצמו ולהמתין להתפלל ערבית בצאת הכוכבים תע"ב, וביחידות לא יתפלל באופן של תרתי דסתרי, אלא אם חושש שלא יוכל להתפלל אח"כ ערבית, אמנם כשמתפלל בציבור שמתפללים באופן של תרתי דסתרי, אם יש סיבה כלשהי שיועיל לו להתפלל עמהם, רשאי להתפלל עמהם, ואינו צריך להמתין להתפלל אחר צאת הכוכבים.

סימן קנב..... יד

יש להתיר להניח בקבוק יין שאינו מבושל הסגור בפקק העשוי ממנעול של ג' גלגלי שיניים, בבית שנמצא בו גוי לבדו, ואין לחוש בו משום יין נסך שמא הגוי פתח את הבקבוק והשתמש בו.

סימן קנג..... טז

השואל רכב מחברו ונפגע הרכב בתאונת דרכים שלא מחמת רשלנות השואל, לדעת מרן השו"ע דין תאונת דרכים כדין מתה מחמת מלאכה, והשואל נפטר מחיוב תשלומין, אולם כיון שצריך להשבע שלא שיגה בשאלתו ומתה מחמת מלאכה, ואין נשבעים כיום, לכן יש לשואל לשלם מייד שליש מהנזק של הרכב תמורת השבועה, אולם לדעת הרמ"א דין תאונת דרכים כדין אונס והשואל חייב בתשלומי אונסים, אבל בחיובים הגלוים, כגון חיוב שכר השמאי השואל פטור מלשלם כי אינו אלא גרם נזק, ואינו חייב אף לצאת ידי שמיים, ויש רשות לבית הדין לפשר בניהם בהשתתפות בנזקים הגלוים לפי ראות בית הדין, ולפי מה שיקבל המשאיל מחברת הביטוח, ישיב לשואל מה ששלם יותר מהערכת הנזק..

מפתחות..... כב

יגדיל תורה

גליון שו"ת

יגדיל תורה

מפי

הרב אורן נזרית שליט"א

ניתן להקדיש פרשיות
לברכה והצלחה
ולעילוי נשמת וכיו"ב
פרטים בטל:
0506491414
0509013000

גרפיקה ועימוד:
א.י.ש. אשדוד
052-7627127

למעוניינים ניתן לקבל גיליון זה וכן את הגליונות:

שיחות חיזוק; אשיחה בחוקיך; אשיחה בחוקיך בהלכה; מהמחבר במייל: toraoren@gmail.com

כמו כן ניתן להשיג ספרי המחבר סדרות הספרים: שיחות חיזוק (ה' כרכים); אשיחה בחוקיך (ה' כרכים);

קול חתן; קול שמחה; ומארז דיסקים 'שיעורי יגדיל תורה' בטל: 0509013000 , 0506491414

סימן קמט

(שו"ע אורח חיים סי' קס"ט ס"ג)

שאלה:

נשאלתי מידידי הדגול הרב הגאון רבי שמואל משה דיין שליט"א מה הדין באדם שאשתו הכינה לו צי'פס, ואח"כ טיגנה עוד תפוחי ואדמה והביאה לפניו [ולא היה ראוי לאכילה בשעת הברכה], או שאכל במסעדה, ובאמצע הסעודה הביאו לפניו לחם שנאפה אחר שבירך ברכת המוציא, אם צריך לחזור ולברך עליו, כיון דהוי דבר שלא בא לעולם, או שנפטר בברכתו הראשונה. ולפי דברי הכה"ח [סי' קסט ס"ק יח], ה"נ יצטרך לחזור ולברך, כיון שהיה מחוסר בישול או אפיה. אולם לכאורה דבריו חידוש גדול [אע"פ שמשמע קצת בתשובת יביע אומר [ח"ו או"ח סי' כז אות ג] שמסכים לעיקר חידושו. ע"ש. וי"ל]. וגם יש להוכיח קצת מהגמ' בברכות דף לה ע"ב שלא כדבריו, דאמאי לא מוקי לה להא דר"י דשמן זית מברך עליו בורא פרי העץ, כשאכלו ע"י פת, אלא שהשמן נסחט אחרי שבירך המוציא על הפת. אלא ודאי שא"צ לברך. [ויש לפלפל בזה מכמה פנים]. וכן שמעתי להעיר מדברי מרן בש"ע [יו"ד סי' יט ס"ו]. ושמא יש לחלק בין ברכת המצות לברכת הנהנין. אשמח מאד לראות דעתו בנידון זה, שלא מצאתי לו הכרע ברור בדברי הפוסקים, ושכרו כפול מן השמים.

תשובה:

המברך על משקה ברכת 'שהכל' והביאו לפניו משקה שבשלו אחר שברך 'שהכל', כגון קפה, אינו חוזר לברך ברכת 'שהכל', לפי שברכת 'שהכל' שברך בתחילה פטרה גם את המשקה שהובא לפניו אע"פ שלא היה המשקה בעולם בשעה שברך בתחילה, וכן אם ברך המוציא על פת ואח"כ הביאו לפניו פת שנאפתה אחר שברך, אינו חוזר ומברך המוציא על הפת החדשה, וכן כל כיוצא בזה.

א. הנה בשו"ע [או"ח סימן קסט ס"ג] כתב השמש מברך בורא פרי הגפן על (כל) כוס וכוס שיתנו לו, לפי שהוא כנמלך, וברכה אחרונה אינו מברך אלא לבסוף, ואינו צריך לברך על כל פרוסה ופרוסה אם יש אדם חשוב בסעודה, שיודע שיתנו לו כל צרכו מפת, ואם אין אדם חשוב בסעודה, צריך לברך על כל פרוסה ופרוסה, כמו על היין.

ובכף החיים [אות חי שם] ד"ה לפי שהוא כנמלך כתב ובענין התלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילות שנוהגים לשתות קאו"י פעמיים שלש כדי להעביר השינה, וזו הקאו"י אין מבשלין אותה בפעם אחת כי אם לאחר ששותין שוהין איזה זמן ואחר כך חוזרין ומבשלין, אי הוי כנמלך וצריך לברך בכל פעם, או די בברכה אחת ולכוין בה לצאת כל מה שישתה אחר כך כיון שיודע שמביאין לו עוד אחר כך. ונראה דלא מהני כוונתו לצאת על מה שיתנו לו אחר כך אלא דוקא בדבר שהוא מזומן, דהא אין מברכין על האוכל ועל המשקה עד שיביאוהו לפניו כמ"ש סימן ר"ו סעיף ה', וכאן הקאו"י של פעם שנית אינה מזומנת עתה כדי שיוכל לפטור אותה, וגם אינו נשאר לפניו מקאו"י שבירך עליו עד שיביאו פעם שנייה כדי שיפטור מה שמביאין אחר כך וכמ"ש שם בסימן ר"ו. ולא דמי לעומד על אמת המים שיכול לברך אף על פי שהמים ששותה לא היו לפניו כשבירך כמ"ש שם בסימן ר"ו סעיף ו', דשאני התם דודאי יבואו המים כיון שהם מזומנים בשעת ברכה והולכים לבא, לא כן בדבר אחר אפשר שיבא אונס ולא יבא וכמו שכתב הט"ז שם ס"ק ט'. ואף לסברת הרא"ש שכתב הט"ז שם דאם היה דעתו בשעת ברכה על מה שיביאו לו מהני ואף על גב שלא היה אותו דבר לפניו בשעת ברכה, יש לומר היינו נמי משום שהוא מזומן

אצלו אלא שעדיין לא הביאוהו לפניו, לא כן בנידון דידן בענין הקאו"י כשבירך בפעם ראשונה עדיין לא היתה מזומנת של פעם שנייה משום שאין דרך לבשל של פעם שנייה אלא אחר שעה או שתים, וכיון שהדרך להביא מי הקאו"י מבושלין ועדיין לא בשלו זה חשוב דבר שלא בא לעולם ואיך אדם יכול לפטור בברכתו דבר שלא בא לעולם. ואף על גב דבעלמא אמרינן דאתכא דבעל הבית סמכינן ויכול לפטור בברכתו אפילו דבר שמביא לו בעל הבית אחר כך כמו שכתב בבית יוסף סימן קע"ט ובשלחן ערוך שם סעיף ה', התם שאני דאף על גב דאין הדבר ההוא לפני האורח אבל מזומן הוא לפני בעל הבית, אבל הכא אפילו אצל בעל הבית עדיין אינה מזומנת שמחוסרת מלאכת הבישול ואותה מלאכה עדיין לא בא לעולם. ועל כן בכל אופן צריך לברך בכל פעם ואין יכול לפטור אותם בברכה אחת. ומיהו אחר כך ראיתי בספר נוה שלום בשו"ת שבסוף הספר שאלה ח' שהאריך בענין זה והעלה דאין צריך לברך כי אם פעם אחת, אבל לא נכנס במה שכתבנו שעדיין מי הקאו"י אינו בא לעולם. ואפשר שהוא ז"ל מיירי בענין שעושין המי קאו"י לכל הלילה בפעם אחת ונשאר מונח על האש ובכל שעה נוטלין ממנה ונותנין להתלמידי חכמים, וכמו שעושין עכשיו בירושלים ת"ו בליל שבת שמבשלין מבערב הקאו"י והצוק"ר כל מה שצריך להתלמידי חכמים הבאים ללמוד באשמורת ואחר כך שופכין מן הברזה לכל מי שיבא ללמוד כדי שלא יזיזו הכלי מעל האש, ואם כן הרי הוא מזומן אצל בעל הבית ועל כן יכולין לפטור הכל בברכה אחת אם לא הסיחו דעתן ולא שינו מקומן, אבל בנידון דידן שמחוסרת הקאו"י עדיין מלאכת הבישול בשעת ברכה ראשונה יש לומר גם הוא יודה שצריך לברך בכל פעם. ועיין עוד לקמן סימן קפ"ד אות ל"ב ודוק ע"כ מכף החיים.

וביביע אומר חלק ו (אורח חיים סימן כז אות ג) כתב וז"ל: והלום ראיתי להגאון הראש"ל מהר"ר חיים אברהם גאגין ז"ל בשו"ת חוקי חיים (חאו"ח סי' א), שנשאל בנ"ד, בת"ח העומדים בבית ה' בלילות ועוסקים בתורה, ונוהגים להגיש להם קפה פעמיים או שלש פעמים, אם צריכים לברך שהכל על כל פעם או מכיון שידוע המנהג שדרכם לשתות כמה פעמים, ומתחלה אדעתא דהכי מביאים להם, בברכה אחת די לכולם. והביא דברי הגנת ורדים הנ"ל דעיכול אינו הפסק לענין ברכה ראשונה, וראיה בדין ריח, ודחה דבריו כמש"כ עפ"ד המג"א (סי' ריז) הנ"ל. והסתמך ע"ד המג"א (סי' קפד) דעיכול הוי הפסק גם לענין ברכה ראשונה, ודחה מה שהשיג עליו האבן העוזר ממ"ש הרמב"ם (בפ"ד מה' ברכות) שאם דעתו לחזור לאכול ולשתות אפילו פסק כל היום א"צ לחזור ולברך, שאין מזה קושיא כלל ע"ד המג"א, דהרמב"ם מיירי ביושב בסעודת קבע, וכיון שעוסק בשתיה ובאכילת פרפראות אפילו שהה כל היום כאילו לא נתעכל דמי, משא"כ בשתי אכילות דעלמא או בשתי שתיות כל ששהה כדי עיכול צריך לחזור ולברך. וכ"ש בנ"ד שעוסקים בתורה והוי הפסק. ואף שגם הקרית מלך רב (סי' ט) כתב לחלוק ע"ד המג"א, והביא ראיה מדין כוס שני של ליל פסח שנפטר בברכת בפה"ג של כוס הקידוש, ולא כתבו הפוסקים שלא יאריך בהגדה כדי עיכול, אדרבה אמרו כל המרבה לספר ביצי"מ ה"ז משובח, במחכ"ת אי מהא לא איריא, דמסתמא אינם מאריכים כל כך כדי עיכול וכו'. וסיים: איך שיהיה לענין דינא הדבר שנוי במחלוקת שלד' המג"א ודעמיה צריך לחזור ולברך כל פעם, אך לד' האבן העוזר והגנת ורדים והרב קמ"ר אף ששהה כדי עיכול בין כוס וכוס א"צ לברך, ומיהו אף דמה"ט לחוד היה נראה דשב ואל תעשה עדיף, מ"מ בהצטרפות הטעם דאיכא הפסק והיסח הדעת יש לסמוך על המג"א שיש לחזור ולברך, ועוד שעינינו הרואות שבכל פעם שרוצים לשתות מרתיחים הקפה מחדש ופנים חדשות באו לכאן, ודמי למ"ש המג"א

(סי' ריז) דבנכנס ויוצא ומריח א"צ לברך, משום שאינו מחוסר מעשה והריח נכנס ממילא, משא"כ בשינוי מקום באכילה שמחוסר מעשה, ודון מינה לנ"ד דאיכא מעשה רב להרתיחו ולבשלו חדש, אפי' נתן דעתו מעיקרא לא מהני וחיובא רמיא לברך על כל כוס וכוס, ואם הלכה רופפת בידיך פוק חזי מאי עמא דבר, דהכי נהגי מימי עולם ושנים קדמוניות פעה"ק ירושלים ת"ו ובפרט בק"ק בית אל וכו', ודלא כהרב נוה שלום סי' ח שהעלה שא"צ לברך אלא פעם אחת. עכת"ד. **ולפע"ד אין דבריו מוכרחים, שאף שבין הכוסות מפסיקים בעסק התורה, אין זה נחשב להפסק כדין ההגדה וסיפור יצי"מ שבין כוס ראשון לשני בליל פסח.** והנה אף על פי שהגאון ר' ישמעאל הכהן בעל זרע אמת בס' שבח פסח (דט"ו סוף ע"ד) פסק ג"כ להלכה כדברי המג"א דשיעור עיכול הוי הפסק לברכה ראשונה. וכן פסק בש"ע הגר"ז (ס"ס קפד). ע"ש. גם בשו"ת שער שלמה (סי' צט) הביא דברי הנוה שלום סי' ח שפסק לברך רק על כוס ראשון, וכ' שאין דבריו מחוורים, שכיון שיש שיעור עיכול בינתיים צריך לחזור ולברך וכמ"ש המג"א (סי' קפד סק"ט). והניף ידו שנית שם (סי' קג דס"ו ע"ג). ע"ש. אולם הדה"ח והמגן גבורים פסקו דלא כהמג"א. וכ"ה במשנה ברורה (ס"ק י"ז). וכ"כ בשו"ת ריב"ם שנייטוך (סי' יז). וע"ע בשו"ת לבושי מרדכי קמא (חאו"ח ס"ס סז). ע"ש. **והן אמת שגם בס' כף החיים** (סי' קסט ס"ק יח) העלה לנ"ד שצריך לברך בכל פעם, מכיון שצריך לבשל הקפה מחדש, ואף על גב דקי"ל אתכא דבעה"ב סמכינן, שאני הכא שאינה מזומנת אצל בעה"ב ומחוסרת בישול, ומ"ש הנוה שלום סי' ח דסגי ברכה אחת, י"ל דמיירי בענין שמרתיחים הכל בבת אחת, ומשאירים הקפה אצל האש להגיש ממנו לת"ח. אבל כשמחוסרת בישול צריך לברך בכל פעם. ע"כ. **ואינו מוכרח. ומעשים בכל יום שסומכים אתכא דבעה"ב ואין מברכים על הקפה שמגישים לפני האורחים, כשבירכו מתחלה שהכל, אף שהקפה נעשית לבסוף, ואפילו אם הבעה"ב עצמו נמלך להביא לפניהם דבר שלא חשב עליו כלל, אין האורחים חוזרים לברך עליו, מפני שדעתם על כל מה שיביא לפניהם. וכמ"ש במאמר מרדכי** (סי' קעט סק"ו). **ומה יתן ומה יוסיף בישול הקפה לקרותו מחוסר מעשה רב עד שיצטרך לחזור ולברך.** ואף שהחוקי חיים הנ"ל כ' ג"כ סברא זו, אין דבריו מוכרחים כלל. **וכן מצאתי להגאון מהרש"א אלפנדארי** בהסכמה לספר קומי רוני (ירושלים תרפ"ה), שכתב, על דרישתו (של הרהמ"ח) אודות העומדים בבית ה' בלילות שמביאים להם כמה פעמים קפה או תה לעמוד על משמרתם בעסק התורה, מהו הדין לענין ברכה וכו', והגם שראית דברי הרב חוקי חיים סימן א' שפסק שצריך לברך על כל כוס וכוס, רצית לעמוד על דעתי בזה, ואען ואומר, כי מזה שנים רבות שראיתי דברי קדשו של הגאון הראש"ל החוקי חיים הנ"ל, תמהתי מראות שאיך לא חשש מורנו הרב להרבות בברכות, ולא כן דרכם של הפוסקים ראשונים ואחרונים לגזור אומר לברך אם לא בראיה ברורה שאין בה מחלוקת, ואף הראשונים דס"ל דברכה שא"צ מדרבנן אעפ"כ חששו לספק ברכות, ואף כשדעתם היתה נוטה לברך, לא סמכו על דעתם, וכתבו שכדי שלא להרבות בברכות יכוין דעתו לפטור הכל בברכה אחת דשוא"ת עדיף, וכ"ש בנ"ד דלא נפיק מפלוגתא, ומכ"ש לדברי האחרונים שהפריזו לומר שאפילו בכמה ספקות אין לברך, וחששו בדין ברכה שא"צ יותר מאיסורי כריתות, ולולא שנתפשט המנהג מזמן הראשונים לברך בכמה דברים, לא היה לנו לברך עליהם, משום ספק ברכות להקל, וא"כ איך החליט הרב להורות לברך בנ"ד על כל כוס מבלי ראיה מספקת, ולפע"ד מלבד מה שמפורש בדברי הפוסקים שאין לברך, וכמו שהארכתי לבאר זאת בתשובה, הנה גם מדברי הראשונים שהביא הרב חוקי חיים שם מתבאר כן להדיא. וכל מה שרצה לדחות חוזר ונראה שפיר שאין לברך. ולכן הנכון לכוין לפטור בברכתו

הראשונה, על כל מה שישתה אח"כ. ואכמ"ל. עכ"ד. **ומבואר מדבריו שאפילו אם מרתיחים הקפה בכל פעם א"צ לחזור ולברך וכן עיקר. ואף שנראה שהרב חוקי חיים סמך על המנהג, שכן נהגו בזמנו בק"ק בית אל ועוד, מ"מ כבר נזהר מזה הגרש"א אלפנדארי, שמנהג זה אינו מזמן הראשונים, ולא צייתינן ליה. וכמ"ש כיו"ב החקרי לב בתשובה והיא לו נדפסה בשו"ת סמיכה לחיים** (חיו"ד סי' ד דכ"ג ע"א), **שאין מנהג מועיל במחלוקת פוסקים, אלא במנהג שידענו שנתפשט מזמן הרבנים הקדמונים שהיה בידם כח להכריע במחלוקת הראשונים, משא"כ בדורותינו שנתמעטו הלבבות, ואין בנו כח להכריע וכו'. ע"ש.** והנה המשנ"ב בבאה"ל (ר"ס קצ) כ' לגמגם בד' החולקים על המג"א משום דנהי דאם שהה הרבה לא נתבטלה ברכה הראשונה כיון שלא הסיח דעתו, מ"מ מי יאמר שרשאי לעשות כן לכתחלה, והרי עכ"פ מפסיד ברכה אחרונה של אכילה ושתיה זו, ומה שיברך לבסוף לאחר אכילה ושתיה שניה לא מהני כלל לזה כיון שכבר נתעכל וכו'. ע"ש. וסמך ע"ז בשו"ת מנחת יצחק ח"ה (סי' קב). ע"ש. מ"מ לדידן לא שייך כל זה, כיון דבלא"ה אין אנו מברכים ברכה אחרונה על תה או קפה, מאחר ששותים אותם כשהם חמים, ואין שותים מהם רביעית בבת אחת, וכמש"כ באורך בשו"ת יביע אומר ח"ה (חאו"ח סי' יח) ע"ש. ולכן העיקר לדינא שאין לברך אלא על כוס ראשון. וכן פסק בשו"ת מעט מים (סי' לט), ושכן פסק הרב זכור לאברהם ח"ג. והרב המגיה הוסיף שאף שהרב חוקי חיים פסק לברך על כל כוס וכוס, סברא זו נדחה קראו לה ע"פ דברי האחרונים שהובאו שם. כנ"ל. ע"ש. וטוב שיכוין דעתו לפטור בברכתו הראשונה כל מה שיביאו לפניו לאחר מכן. והנראה לע"ד כתבתי. ע"כ מיב"א.

ב. ונראה להדיא מדברי היב"א הנ"ל שאינו מסכים כלל לדברי כף החיים, וכמו שציינתי במודגש משמעות לשונו, דלפי שסומך על כל מה שבעל הבית יביא לפניו, לא איכפת ליה שבעל הבית נמלך, ואינו מברך שוב גם אם בעל הבית בשל הקפה מחדש, וכן הסכים לדינא מהרש"א אלפנדרי, ובפרט שאין המנהג שנהגו בזה הוקבע ע"י הראשונים, והוי מחלוקת בברכות, וכלל גדול בידינו ספק ברכות להקל, ובפרט שהוא בשב ואל תעשה.

ומה שהביא ראיה מדברי הגמרא בברכות (לה:) אמר רב יהודה אמר שמואל, וכן אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן: שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ. היכי דמי? אילימא דקא שתי ליה - אוזוקי מזיק ליה! דתניא: השותה שמן של תרומה - משלם את הקרן ואינו משלם את החומש, הסך שמן של תרומה - משלם את הקרן ומשלם את החומש! אלא: דקא אכיל ליה על ידי פת. אי הכי, הויא ליה פת עיקר והוא טפל, ותנן, זה הכלל: כל שהוא עיקר ועמו טפלה - מברך על העיקר ופוטר את הטפלה! אלא: דקא שתי ליה על ידי אניגרון. ע"כ. דאם היה נכון שחוזר לברך בדבר שלא הוכשר בשעת הברכה, יכלה הגמרא לתרץ שמברך על שמן זית בורא פרי העץ כשאוכלו עם פת, והכין את השמן אחר שברך על הפת, ומדלא תירצה הגמרא כן, נראה שאף שהכין את השמן אחר שברך על הפת אינו מברך על השמן, שם נראה הטעם העיקרי שאינו מברך על השמן אף אם הוכן אחר שברך על הפת, דסוף סוף הוי טפל לפת, ומאי איכפת לן מתי הוכן.

ומה שהקשה לכאורה מדברי מרן השו"ע ביו"ד (סימן יט ס"ו) דשם פסק שחוזר לברך על השחיטה אף באותו המין ששחט כסברת הרמב"ם הרא"ש הראב"ד והטור, כבר תירצו שם האחרונים הש"ך (שם ס"ק ט) והט"ז (שם ס"ק יא) דאינו סותר דבריו למש"כ בשו"ע או"ח (סימן ר"ו ס"ה), לפי שבמאכל הוא נגרר אף למאכל שלא היה לפניו, דבאכילה טבע האדם לגרור אחריה ולהוסיף עוד, וע"כ הוה כמו שהיו לפניו בשעת הברכה משא"כ

בשחיטה, כל שחלה הברכה על מה שבירך, ולסברת הב"י אף אם הוא ממין אחר, כל שמברך עליו אותה ברכה, נפטרת בברכתו הראשונה שברך. משא"כ בשחיטה שאינו נגרר משחיטה לשחיטה חוזר לברך אף אם הביאו לו מאותו המין, ולכן בנד"ד שמיירי בברך על מאכל נראה שאינו מברך על מאכל שהוכן אחר שברך לפי ששייך דין נגרר גם במאכל שלא היה לפניו בשעת הברכה, ובפרט שקיי"ל סב"ל.

סימן קנ

(שו"ע אורח חיים סי' רכ"ה)

שאלה:

נשאלתי מידידי הרה"ג גמליאל רבינוביץ שליט"א מח"ס "גם אני אודך" ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים האם יש לברך שהחיינו על הפרי אחר שהוא כבר שתה מיץ מאותו פרי.

תשובה:

אם שתה משקה מפרי חדש שעדיין לא ברך עליו ברכת שהחיינו, אם הוא עדיין עסוק בשתייה הראשונה מאותו משקה והפרי החדש לפניו יכול לברך ברכת שהחיינו על הפרי החדש, אולם אם סיים משתיית אותו משקה של הפרי החדש, אינו רשאי לברך על הפרי ברכת שהחיינו, ונכון שיביא לפניו פרי אחר חדש ויברך עליו ברכת שהחיינו ויפטור בזה את הפרי שלא ברך עליו ברכת שהחיינו.

א. מרן בב"י (או"ח סימן רכה ס"ק ד) כתב שמובא בתרומת הדשן (סי' לג) שמי שאכל ענבים חדשים ובירך עליהם שהחיינו כשישתה אחר כך תירוש צריך לברך שנית, וכן אם אכל ובירך על הגודגדניות שקורין קירש"ן חוזר ומברך זמן על אותן שקורין וויקשלי"ן, וכן תאנים לבנים ותאנים שחורים תרי מיני נינהו לענין העלאת תרומה והוא הדין לענין זמן, והאגור (סי' שיח) כתב שמהר"י מולן נסתפק במי שבירך שהחיינו על הענבים אם חוזר ומברך על יין חדש וכתב האגור שאין לברך מספיקא. ואני מצאתי בתשובה אשכנזית (תשובת מהרי"ל סי' קפ"ג) כלשון הזה מ"ש אם יש לברך זמן שנית על יין חדש אין ולאו ורפיא בידי. האמת דעתי נוטה שיש לברך כיון שהוא טעם אחר וברכה אחרת הוי תרי שמחות ואף על גב דאמר (ע"ז סו.) חמרא חדתא בענבי חד טעמא מ"מ לאחר תסיסתו וכן מ' יום הוי עיקר טעמא, ורמב"ן (דברים יד כב) כתב דכל תרומה ומעשר הוי בענבים וזיתים מדרבנן, רק בתירוש ויצהר הוי דאורייתא אלמא מילתא אחריתא לגמרי, ומ"מ אני מונע לאכול ענבים קודם ליל תניינא דראש השנה עכ"ל. והקשה הב"י דיש לתמוה אמאי לא פשט ממה שכתבו הגהות מימונית בפכ"ט מהלכות שבת (הכ"ג) שהר"מ (מנהגי מהר"ם מרוטנבורג הל' ר"ה עמ' 40) בליל שני דראש השנה מברך שהחיינו על יין חדש, ותרץ שי"ל דאפשר דההיא בשלא אכל ענבים באותה שנה מיירי. ע"כ.

ב. ובשולחן ערוך (שם סעיף ד) פסק כדעת תה"ד שאם בירך שהחיינו על שירזא"ש, כשיאכל גינדא"ש חוזר ומברך. שהחיינו. הגה: והם כשני מיני גודגדניות, כגון וויקשי"ל וקירש"ן וכל כיוצא בזה. ובסעיף ה פסק מרן ז"ל כדעת האגור שאם בירך שהחיינו על ענבים, כשישתה יין חדש אינו חוזר ומברך.

והסביר בעטרת צבי (שם ס"ק ה) שאף שפסק בשו"ע גבי גודגניות כתרומת הדשן אפילו הכי פסק כאן כאגור, לפי שאינו דומה זה

לזה, דהתם גופים מחולקים הן וחלוקין נמי בשמן. וכתב בעמק ברכה (כלל יא סי' א) וטוב שיביא עצמו לידי חיוב שהחיינו ממקום אחר כגון על פרי חדש או מלבוש וכיוצא, וישים היין החדש בצדו כשיברך ויכוין לפטור גם אותו. ע"כ. ובספר עולת תמיד (שם ס"ק ד) כתב שהמחבר כתב אם בירך משמע דלכתחילה אין לעשות כן, כי איכא לספוקי אם מחויב לחזור ולברך שהחיינו על היין, דהא לענין תרומה מחולקים הענבים מהיין, דתרומת ענבים וזתים אינו אלא מדרבנן ותרומת היין הוא מדאורייתא, וכן כתב מהרי"ל בתשובה [סימן קפג] דנהג למנוע את עצמו מלאכול ענבים עד ליל ב' של ראש השנה כדי שיוכל לברך שהחיינו על יין חדש. ומה שכתב כשישתה יין חדש. ואין צריך לומר דאם שתה יין ובירך שהחיינו דאינו חוזר ומברך על ענבים. והביא גם מה שכתב בספר עמק ברכה [כלל יא אות א] דיש לנהוג לכל ירא שמים דאם כבר בירך על ענבים אין לשתות היין, כי אם שיביא את עצמו לידי חיוב ברכת שהחיינו ע"י בגד חדש או שאר פירי, ויכוין להוציא גם כן את היין ע"כ. והשיג עליו המאמר מרדכי (שם ס"ק ה) אחר המחילה וז"ל: אין דבריו מחוורין דמה שרצה לדקדק מדברי הש"ע אינו מוכרע דהא גם בס"ד כתב מרן ז"ל לישנא דדיעבד, ושם נראה ברור דאפילו לכתחילה מצי לברוכי על א' מהם ולחזור ולברך על השני כשיאכל ממנו, דהא לא מצינו מחלוקת בזה וא"כ פשיטא דלכתחילה יכול לברך זמן על א' מהם וא"צ להמתין על השני, וה"נ י"ל דאם בירך לאו דוקא וק"ל. עוד יש לתמוה על הר' ז"ל דמשטחיות דבריו נראה שהמחבר שינה מל' תה"ד ושהגאון בעל תה"ד כתב דינו בלכתחילה ואינו כן שהרי כתבו בל' דיעבד כמ"ש המחבר. והיותר תמוה אצלי דמשמע בהדיא מדברי הרב ע"ת ז"ל שהמחבר ז"ל פסק כאן בש"ע כהרב בעל תה"ד, ואחר המחילה לא דק דהא מבואר בב"י דהתה"ד ס"ל בפשיטות שאם אכל ענבים ובירך עליהם שהחיינו כשישתה יין צריך לברך עליו זמן פעם שנית, וכן מבואר בתה"ד (סי' ל"ג) וכאן בש"ע פסק דלא כוותיה, לפי שהביא בב"י פוסקים אחרים שנסתפקו בזה וספק ברכות להקל והרב ע"ת ז"ל לפי הנראה כתב הדברים שלא בהשגחה, ותמהני על הרב מ"א והרב א"ר ז"ל שלא השיגו עליו בזה. ע"כ.

ובמשנה ברורה (שם ס"ק טו) כתב ואפילו אם שתי ליה אחר מ"ם יום שנתחזק היין, ויש לו טעם אחר מן מוהל הענבים מ"מ הכל שמחה אחת היא, דבעת שראה אז שאכל הענבים ידע שהיין יצא מהם, ועיין באחרונים שהביאו די"א דמ"מ צריך לברך שהחיינו גם על היין החדש משום דיש בו שמחה יתירה מבענבים, וע"כ טוב שאם בירך שהחיינו על הענבים אזי כשישתה יין חדש יברך תחלה שהחיינו על איזה מין חדש, או על מלבוש כדי לפטור גם את היין, [אבל אם בירך תחלה שהחיינו על היין דעת הע"ת דלכו"ע אינו חוזר לברך שהחיינו על הענבים], וכ"ז דוקא כששותה את היין כשהוא תירוש שהוא ניכר שהוא יין חדש אבל אם אינו שותהו עד שהוא יין אפילו לא בירך שהחיינו על הענבים אינו מברך עליו שהחיינו אף שהוא יודע שהוא יין חדש משום דאינו ניכר בין חדש לישן [אחרונים]. ע"כ. ומקור דברי המ"ב כששותה יין חדש שאין צריך לברך עליו שהחיינו כי אינו ניכר הם דברי המ"א, והמאמר מרדכי (שם סק"ו) השיג עליו מכמה טעמים וז"ל: חדא שהאגור בשם מהר"י מולן לא כתב תירוש אלא יין, וכן בתשובה אשכנזית שהביא הב"י כתוב בהדיא יין, וכן בהג"מ כשהביא בשם מהר"א ז"ל שהיה מברך זמן על יין חדש בליל שני של ר"ה כתב יין ולא תירוש. ועוד דמן הסתם נראה שהיה מקדש על יין גמור ולא על תירוש וגם מרן ז"ל כאן בש"ע כתב כשישתה יין חדש, ולפי דברי הרב מ"א ז"ל בהא כ"ע מודו ומאי קמ"ל מרן ז"ל הו"ל לאשמועינן דין תירוש שנחלקו בו, ועוד

דבמקור דין זה בב"י בשם תשובה אשכנזית מבואר דהטעם שהיה מצריך לברך זמן שנית על היין הוא משום דנהי דיין חדש ועינבי חד טעמא הוא, מ"מ לאחר תסיסתו והן מ' יום הוי עיקר טעמא והוא טעם אחר וכו' הרי מבואר דטפי אית לן לברך עליה זמן כשהוא יין גמור מכשהוא תירוש, ועוד הרי הביא ראיה מתרומה דתרומת ענבים וזתים אינה אלא מדרבנן רק בתירוש ויצהר הוי דאורייתא, אלמא הוו מילתא אחריתי לגמרי יעו"ש, וכן כתוב בתה"ד (סי' ל"ג), הנה מוכח בהדיא דהיין הוי עיקר הפרי ויש לברך זמן עליו דהוי עיקר טעמא, ומתבאר מדבריהם דתירוש דקרא היינו יין דהא תרומה יין גמור הוי דאורייתא, מכל הלין נראה דמחלוקת הפוסקים הוא נמי ביין גמור, ומ"ש הרב מ"א ז"ל דאינו ניכר ביין חדש לישן ורצה לדמותו לירקות דלקמן, אחר המחילה לא נהירא דביין פשיטא דניכר בין חדש לישן, ואפשר שהרב ז"ל לא היה בקי בו משום דלא היה מצוי במדינותיו כמבואר מדבריו בה' בה"מ ובכמה מקומות ודוחק, ואפשר דכוונת הרב ז"ל לומר דאינו ניכר עד שישתה ממנו, ואיכא למטעי ולכן אין לברך עליו דהא צריך לברך קודם שישתה, וזה יותר נכון לישב דברי הרב ז"ל, ומ"מ בעיקר הדין אנו אין לנו אלא פסק מרן ז"ל דאין לברך זמן על היין דספק ברכות להקל, אמנם מי שחושש לדברי המצריכים לברך ופוטרו בפרי אחר נלפק"ד פשוט דגם ביין גמור יש לו לחוש. עכ"ל.

עכ"פ מדברי העולת תמיד (ס"ק ד) הבאר היטב (ס"ק י) והמשנ"ב (ס"ק ט"ו) אם בירך שהחיינו על יין חדש לכ"ע אינו חוזר לברך שהחיינו על הענבים.

ג. ובפסקי תשובות (שם אות טו) כתב על כל אלו וכיוצא באלו אמורים דברי המשנ"ב שאם בירך כבר שהחיינו על מין אחד, לענין אם יברך על המין השני הדומה לו "דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד", ובכמה אחרונים מצינו כתוב שאין המנהג לברך שהחיינו אלא פעם אחת על מין אחד ושוב אין מברך על הדומה לו, וכ"כ ברכ"י (סק"ה) "וכבר פשט המנהג שאינו חוזר ומברך כשאוכל ענבים שחורים, ותאנים, ותותים", וכ"כ במאמ"ר (סק"ד), חסד לאלפים (סקי"ח), כה"ח (סקל"ד), ובערוה"ש (סעי' ט') "לכן מנהגינו לברך שהחיינו רק על מין הכולל ולא על הפרטים שבכל מין ומין", וכ"כ בס' מרא דשמעתתא (אות ע"ב) בשם הגרמ"א פריינד זצ"ל. ובברכת הבית (שער כ"ג סקי"א) כתב בזה"ל "וה"ה בענבים לבנים ואדומים יש ג"כ בכלל הספק פלוגתא, ולא יברך מספק, אך אם רוצה להסתלק מן הספק יברך על פרי חדש אחר ויוצא גם את זה, ומיהו בליל שני דראש השנה שיש ליקח פרי חדש בשעת קידוש, אם כבר בירך שהחיינו על ענבים לבנים יכול ליקח ענבים אדומים בשעת קידוש" עכ"ל (ולדבריו ה"ה בשאר זני פרי הדומים זה לזה וחלוקים בטעמם, לענין ליל ב' דראש השנה יוכלו לקחתם לצורך שהחיינו דקידוש (כי לענין ענבים יש שנמנעים מלאכלם בר"ה וכדכתבינן בסי' תקפ"ג אות ז')), וע"ע שו"ת דובב משרים ח"ג סי' ס"ז, שו"ת אור לציון ח"ב פי"ד אות מ"ו. והמובחר לקיים דברי השעה"צ (שם) בסיום דבריו "וטוב יותר שיקח פרי של מין חדש אחר שעדיין לא בירך עליה ויכון להוציא גם את זה", וראה עוד בשו"ת יחוה דעת (ח"ז סימן ל"ה) שנראה מדבריו שלא יברך שהחיינו על סחיטת פרי חדש.

ד. לכן גם בנד"ד נראה שאם ברך על משקה היוצא מפרי חדש, לא יברך על הפרי עצמו ברכת שהחיינו אלא אם הוא עדיין עסוק בשתיה הראשונה של אותו משקה ולא הסיח דעתו מאותה שתיה, דמבואר במ"ב (שם סקי"ג) אם לא בירך בשעת אכילה ראשונה שוב לא יברך על אכילה שניה. וכתב בפסקי תשובות (שם אות יג) אבל כל זמן שעסוק עדיין באכילה ראשונה, אף על פי שאכל יותר מטעימה ואף יותר מכזית, כל זמן שעדיין לא שבע מאכילת

הפרי ודעתו לאכול עוד, יוכל לברך שהחיינו, כי השמחה עדיין נמשכת, ששמח על אכילת הפרי החדש, ורק כשנזכר שלא בירך עד לאחר שגמר אכילת כמות הפירות שהיה בדעתו לאכלו באותה אכילה ראשונה שוב לא יברך שהחיינו, אף שעדיין לא עבר שיעור עיכול, אלא באכילה שניה יאמר שהחיינו בלא שם ומלכות, והמדקדק באורחותיו נכון שיקח פרי חדש אחר שעדיין לא אכל, ויכוין לפטור הפרי שעליו שכח לברך שהחיינו. ע"כ. ולכן אם סיים שתיית אותו משקה לא יברך על הפרי החדש, רק נכון שיקח לו פרי אחר חדש ויברך עליו ברכת שהחיינו ויפטור את הפרי שלא ברך עליו ברכת שהחיינו.

סימן קנא

(שו"ע אורח חיים סי' רל"ה)

שאלה:

נשאלתי מכבוד הרב דוד כהן שליט"א כולל מאור אברהם – מקסיקו, בענין תפילת מנחה וערבית דקי"ל בסי' רל"ג ס"א שאין לעשות תרתי דסתרי, להתפלל מנחה אחר פלג המנחה, וערבית לפני הלילה, ומ"מ כתב הבן איש חי (שנה ראשונה פרשת ויקהל סעיף ז) וז"ל: אך עכשיו נהגו להקל בכך ועבדי תרי קולי דסתרי אהדדי להתפלל מנחה וערבית ביחד אחר פלג המנחה, ויש להם על מה שיסמוכו. מיהו נהגו להקל בכך אלא בציבור, אבל היחיד שמתפלל בביתו אינו יכול לעשות תרי קולי דסתרי, דאם התפלל מנחה אחר פלג המנחה לא יתפלל ערבית עד צאת הכוכבים. ובערב שבת שרוצה היחיד להתפלל ערבית קודם הלילה, יקדים להתפלל מנחה קודם פלג המנחה, אבל בשאר ימים לא יעשה כן, אלא טוב לו להתפלל ערבית בלילה לכתחלה אף על פי שמקדים תפלת המנחה קודם פלג המנחה, כי מצוה מן המובחר להתפלל ערבית בודאי לילה אליבא דכ"ע ע"כ, וכ"כ המשנ"ב (סקי"א) והכה"ח שם, והיינו משום שלא התירו אלא בשעת הדחק, ורק לציבור נחשב שעה"ד, שלא יכולים להמתין בין זה לזה, ואם יתפזרו קשה לאספם שוב.

ונתעורר בשאלה השכיחה מאוד, היכא שיש ציבור העושים תרתי דסתרי כדין, מהו דינו של יחיד הנמצא עם הציבור, ויש באפשרותו להתאמץ וללכת למקום שממתינים בין מנחה לערבית, האם צריך להתאמץ דדינו כיחיד, או כין שסו"ס יצטרף לציבור שעושים תרתי דסתרי ברשות, שפיר דמי. וכתב שלכאורה מוכח דשרי, דאל"כ יתפזר כל הציבור, והיכי משכחת ליה ציבור העושים תרתי דסתרי, הא כל יחד למצוא ציבור שלא עושים כן, אלא מאי מיירי באנשים שלא יכולים באופן אחר, א"כ גם יחיד שאינו יכול, ודאי מותר לו, ואין חילוק בין ציבור ליחיד. ואפשר דמיירי ביחידים שלא יכולים להמתין בביה"כ, אבל אם יתפללו ביחידות, יוכלו לא לעשות תרתי דסתרי, וע"ז אמרינן דעדיף שיתפללו בציבור ויעשו תרתי דסתרי. ואת"ל דכיון שנמצא עם הציבור והתפלל עמם מנחה, יכול להמיך ולהתפלל ערבית, אף שעושים תרתי דסתרי, יש להסתפק איך הדין ביחיד שיש לפניו ב' מנינים, באחד עושים תרתי דסתרי ובשני לא, נוח לו להתפלל במנין שעושים תרתי דסתרי, אם יכול להתפלל עמהם, ובזה מסתברא שלא ראוי ליחיד להצטרף עמהם, אלא דא"כ אפשר שממילא יחסר מנין לאותם שצריכים להתפלל באופן שעושים תרתי דסתרי. וצ"ע לדינא ע"כ.

תשובה:

לכתחילה נכון להתפלל ערבית בזמן צאת הכוכבים, אולם נהגו להתפלל בציבור באופן

של תרתי דסתרי, שמתפללים מנחה אחר פלג המנחה ומתפללים מיד ערבית לאחריה, ואין אחר המנהג כלום, וסמכו להקל בתפילת ערבית שהיא רשות, ואם רוצה להחמיר על עצמו ולהמתין להתפלל ערבית בצאת הכוכבים תבא עליו ברכה, וכ"ש כשהוא מתפלל ביחידות שלא יתפלל באופן של תרתי דסתרי, אלא אם חושש שלא יוכל להתפלל אח"כ ערבית, מ"מ כשמתפלל בציבור שמתפללים באופן של תרתי דסתרי אם יש סיבה כלשהי שיועיל לו להתפלל עמהם, כגון שיותר נח לו מנין זה, הן מצד שמתפלל שם יותר בכוונה, הן מצד שיועיל לו יותר לסדרי לימודיו וכיו"ב, רשאי להתפלל עמהם, ואינו צריך להמתין להתפלל אחר צאת הכוכבים.

א. כבר אמרו שאלת חכם חצי תשובה, וכאן כבר כבודו הכין וחקר ההלכה כשמלה באר היטב, ולתוספת נופך הנה בשו"ת בנימין זאב (סימן קפג) כתב וז"ל: על דאתמה מר על המנהג שנהגו האשכנזים פה וונזייא ובשאר המקומות שמתפללין תפלת ערבית וקורין ק"ש בעוד היום גדול דהיינו מפלג המנחה ולמעלה דהוא שעה אחת ורביע קודם הלילה, ונותנין טעם לדבר שאינו אלא לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה, נראה דהמנהג דנהגו יש להם סעד וסמך מהא דאיתא במרדכי ריש פ"ק דברכות וז"ל ואנן היכי קרינן ק"ש בבית הכנסת מבעוד יום, אומר ר"ת במתניתין דמשעה שהכהנים נכנסי' כו', אלא קי"ל כהני תנאי דפליגי עליה בברייתא בגמרא משעה שקדש היום ומשעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות והיינו מבעוד יום, וגם קי"ל כרבי יהודה דאמר ריש פר' תפלת השחר דמפלג המנחה ואילך לילה הוא, והוא שעה ורביע קודם צאת הכוכבים, וכתב שם המרדכי דראבי"ה כתב דנראה לו עיקר דברי ר"ת, וכתב המאחרים לקרוא ק"ש ולהתפלל בלילה מיחזי כיוהרא שכל העושה דבר שאינו צריך נקרא הדיוט אלא אם כן הורגל בפרישות גם בשאר דברים, ועוד כתבו התוספות פ"ק דברכות בדיבור הראשון וז"ל ואנו שמתפללין ערבית מבעוד יום סבירא לן כהני תנאי דגמרא דאמרי משעה שקדש היום וגם משעה שבני אדם נכנסים להסב דהיינו סעודת ערב שבת והיא היתה מבעוד יום, ומאותה שעה הוי זמן תפלה וגם ראיה דרב מצלי של שבת בערב שבת ומסתמא היה קורא ק"ש, ומוכיחים שם דמכל אותם הראיות משמע דאותו ק"ש של בית הכנסת הוא עיקר, וכ"כ האשירי פ"ק דברכות דנראה לקיים המנהג שנהגו שאנו סוברים כשאר התנאים שמקדימין שעת ק"ש לצאת הכוכבים, ואף על גב דלית הלכתא כר' אליעזר לגבי רבי יהושע, ולא כרבי מאיר לגבי רבי יהודה מכל מקום בתפילה הקילו, וגם מתוך הדחק נהגו כך לפי שמתקבצים בציבור לתפילת המנחה, ואילו לא היו קורין את שמע ומתפללין ערבית עד צאת הכוכבים היה כל אחד ואחד הולך לביתו והיה טורח להם להתקבץ לאחר מכאן ולא היו מתפללין בצבור, לפיכך נהגו העם לקרוא שמע ולהתפלל קודם צאת הכוכבים וסמכו על הני תנאי כדפרישית, הא קמן מכמה עמודי עולם דכתבו דיש ראיה על המנהג להתפלל מבעוד יום דהיינו מפלג המנחה האחרונה למעלה, או כדעת האשירי דכתב מתוך הדחק נהגו להתפלל קודם צאת הכוכבים ופלג המנחה האחרונה חלוק ב' שעות ומחצה הנותרים ביום, ותמצא פלג אחרון של מנחה מי"א שעות חסר רביע ולמעלה וכדפירש"י ריש פרק תפילת השחר, אמנם ק"ש שקורין על המטה הוא דיוצאין בה ידי חובת ק"ש.

ואם תאמר כיון דקריאה זו שמתפללין וקורין בב"ה דהוא קודם צאת הכוכבים אין יוצאין בה י"ח אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה, א"כ מה יעשו בברכות שמברכין לפניה ולאחריה כיון דקריאה זו אינה לצאת י"ח, י"ל דמשום האי טעמא אין לעכב מלברך דברכות אינן מעכבות המצוה, כדמוכח נמי המשנה ריש פרק היה קורא דקתני התם היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא, פירוש זמן

ק״ש אם כיון לבו יצא, דמשמע מהתם דברכות אינן מעכבות המצוה אלא בכיון לבו תליא מילתא, וכדדיק לה התוספות מירושלמי ריש פרקין דאף על פי שלא אמר שתים לפניה ושתים לאחריה יצא, דאלת״ה מאי מהני כיוון לבו הא לא בירך תחלה, אלא ע״כ צ״ל דברכות אינן מעכבות המצוה, ועוד מטעם אחר י״ל דברכות אלו אינן ברכות דק״ש, דהא לא מברכינן אשר קב״ו לקרוא את שמע, אלא דברכות אלו נתקנו קודם קריאת ק״ש באיזה זמן שיקראוה, ולפ״ז כיון דמברכין לפניה ולאחריה בבית הכנסת נראה דאותה קריאה היא העיקר, דהא קרינן כל פרשיותיה, אבל אותה קריאה שעל המטה אין רגילות לקרוא כי אם פרשה א׳ ולכן אין מברכין על ק״ש שעל המטה, ואם קוראין ק״ש קודם זמנו אליבא דחכמים דפליגי אדרבי יהודה אין בכך כלום, דהא נמי בזמן שהיה בית המקדש קיים היו קוראין אחד ברכה שלא עם ק״ש כדאיתא ביומא פרק אמר להן הממונה ברכו ברכה אחת, מאי ברכה א׳ חד אמר אהבה רבה וחד אמר יוצר המאורות ומייתי לה נמי פ״ק דברכות כו׳ עד דאמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר ר׳ שמעון ב״ל זאת אומרת ברכות אין מעכבו זו את זו, ופירש״י שם זאת אומרת דקתני ברכו ברכה א׳ ברכות אין מעכבות זו את זו בירך את האחת ולא בירך את השנית, נפקא מיהא י״ח בההיא שבירך ואין חברתה מעכבתה, לומר שאין זו מועלת בלא זו, מהאי דפרישנא לעיל נראה שאם ירצה יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ואילך, דלרבי יהודה משם ואילך אינו זמן תפילת המנחה אלא זמנה עד פלג המנחה, כדאיתא ריש פר׳ תפילת השחר, וטעמיה דרבי יהודה בשביל דתמיד של בין הערבים היה קרב והולך עד פלג המנחה, ואליבא דחכמים יכול להתפלל מנחה עד הערב וטעמייהו דתמיד של בין הערבים היה קרב והולך עד הערב כדאיתא התם ותפלות כנגד תמידין תקנום, מר יהיב טעמיה למיליה ומר יהיב טעמא למיליה, ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד דהא לא איתמר הלכתא כמאן וכיון דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר אהא סמכינן, דלפעמים אנו מתפללין תפלת המנחה אחר פלג המנחה כרבנן דאמרי תפלת המנחה עד הערב, ולפעמים אנו מתפללין תפילת ערבית מיד אחר פלג המנחה כרבי יהודה דאמר מפלג המנחה אזל ליה זמן תפלת מנחה ועייל ליה זמן תפלת ערבית, כדפירש״י פ׳ תפלת השחר והתוס׳ ריש ברכות בדיבור הראשון, והאשירי פ׳ תפלת השחר כתב משם גאון דמאן דמקדים ומצלי ערבית תו לא מצי לצלויי מנחה אלא עד פלג המנחה כרבי יהודה, דאי איתא דרבי יהודה ליתא לדרבנן ואי איתא לרבנן ליתא לר׳ יהודה, וכן אי צלי תפלת המנחה עד הערב תו לא מצי לאקדומי לתפילת ערבית בפלג המנחה דאי אפשר לו לעשות פעם כרבי יהודה ופעם כרבנן עכ״ל הגאון.

אמנם אנן סמכינן אהא דכיון דלא איפסקא הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד כדפרישית, לכן מיד אחר י״א שעות חסר רביע יכולין לקרוא ק״ש ולהתפלל ערבית, ואם פעמים ימשך מנחה שלא התפללו יכולין להתפלל עד צאת הכוכבים דעבד כרבנן עבד, ואף על גב דהתוספות והמרדכי קשה להו התם דנראה כתרי חומרי דסתרי אהדדי ואין לעשות כן אלא כמר כחומרותיו וכקולותיו כדאיתא פ״ק דעירובין ומייתי לה נמי פ״ק דר״ה ובחולין פא״ט, כלומר או כבית שמאי כקוליהון וכחומריהון או כבית הלל כקוליהון וכחומריהון כדאיתא נמי בעדיות בתוספתא פ״ב, ולפ״ז הכא נמי יש לעשות או כרבי יהודה או כרבנן, י״ל דסמכינן אהא דכתב המרדכי משם ראבי״ה דסמכינן אדרב דצלי של שבת בע״ש והיה מקבל עליו שבת מבעוד יום, וכתב התם משם רבי׳ ברכיה דהא דרב מצלי של שבת בע״ש היינו בשעה ורביע קודם הלילה דהיינו פלג המנחה, מהכא משמע בהדיא דיכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ואילך ואנן דעבדינן

לפעמים כרבנן ומתפללים מנחה משם ואילך, סמכינן ועבדינן כמר וכמר משום דלא איפסיק הלכתא לא כמר ולא כמר, ולפ"ז דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד ואם יעשה כרבי יהודה יש לו לסמוך כדרב, ואם ימשך שלא התפללו מנחה יכולין להתפלל עד צאת הכוכבים כרבנן, ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד ודכוותא איתא בשבועות שילהי פרק כל הנשבעין, אמר רב חמא השתא דלא איתמר הלכתא לא כרב ושמואל ולא כרבי אלעזר האי דיינא דעבד כרב ושמואל עבד דעבד כרבי אלעזר עבד, כתבתי מה שמצאתי ומה שנראה לע"ד אני הוא העני בנימין בכה"ר מתתיה ז"ל ה"ה עכ"ל. דנראה מדבריו שהיו מקילים אף בתרתי דסתרי כיון שלא נאמרה הלכה כמאן, וציין אליו בילקוט יוסף (בהערות סימן רלה סק"א עמוד תרנ"א) והביא משו"ת יחוה דעת חלק ו (עמוד רטו). שכתב, שכיון שקיי"ל לדידן שתפלת ערבית רשות, אין צריך לדקדק בזמנה, ולכן שרי להתפלל ערבית מפלג המנחה. [אלא שכל זה הוא מפלג המנחה, אבל לא קודם לכן].

ב. ומה שכתב בבן איש חי (פרשת ויקהל אות ז) ואסיקנא, דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד, והוא שיעשה לעולם כחד מנייהו וכו', וכל זה הוא לפי דינא דגמרא, אך עכשיו נהגו להקל בכך, ועבדי תרי קולי דסתרי אהדדי להתפלל מנחה וערבית ביחד אחר פלג המנחה, ויש להם על מה שיסמוכו. מיהו לא נהגו להקל בכך אלא בצבור, אבל יחיד המתפלל בביתו אינו יכול לעשות תרי קולי דסתרי, שאם מתפלל מנחה אחר פלג המנחה, לא יתפלל ערבית עד צאת הכוכבים. ובערב שבת וכו', אבל בשאר הימים טוב לו להתפלל ערבית בלילה לכתחלה, אף על פי שמקדים תפלת מנחה קודם פלג המנחה, כי מצוה מן המובחר להתפלל ערבית בודאי לילה אליבא דכולי עלמא. ע"כ. מרן זיע"א בהליכות עולם (עמוד רנ) וז"ל: אולם בספר שלמי צבור (דק"ס ע"ב) כתב בשם האר"י ז"ל שיש להתפלל ערבית בעת שהוא קרוב יותר ליום, כי כל הג' תפלות צריכות להיות ביום, וקריאת שמע יקרא אחר כך בצאת הכוכבים. ע"ש. וכן כתב עוד השלמי צבור (ד"י ע"ד) בשם זוהר חדש פרשת בראשית צלותא דליליא משקעה החמה עד לא אתחזי סיהרא, דכתיב ירואך עם שמש, דא צלותא דצפרא, ולפני ירח דור דורים, דא היא צלותא דלילא, דמשקעה החמה עד שתחשך תפילה אחרונה וכו'. ע"ש. וכן כתב בשערי תשובה (סימן רלה) ובכף החיים (סימן רלג ס"ק יב). ובשו"ת זבחי צדק חלק ב (חלק אורח חיים סימן כט) גם כן כתב המנהג כן. ושהרה"ג רמ"ח (מו"ז של הרהמ"ח) טרח להנהיג תפלת ערבית בזמנה ולא עלתה בידו, והניחם במנהגם. והוא ז"ל כתב, שהמנהג נזכר בפוסקים. ומה גם שכן מנהג האר"י ז"ל, ומי יבוא אחר המלך וכו'. ע"ש. ומיהו כל זה טוב ליישב המנהג, אבל לכתחלה כגון יחיד, העיקר כהש"ס והפוסקים להתחיל אחר צאת הכוכבים, דהפשט עיקר. ועיין בשו"ת זכל"א אביגדור (סוף סימן ל), שהאריז"ל היה נזהר להתפלל מנחה עם שקיעת החמה, ובתוספות ברכות (כו ב) כתבו שנכון המנהג להקדים להתפלל ערבית מבעוד יום קצת, וברוח חיים (סימן רלה סק"ב) שכ"כ בשם היפה ללב. ודו"ק. ובהליכות עולם שם דחה מש"כ בשו"ת גנת ורדים בקונטרס גן המלך (אות צו) עפ"ד השו"ע (סי' רלג) שהנוהגים להתפלל ערבית מבעוד יום יש לבטל מנהגם ע"ש, דזה אינו דאשתמטיתיה דברי מרן הב"י (סי' רלג) וז"ל: ועכשיו נהגו העולם להקל בכך, ואע"פ שמתפללים מנחה אחר פלג המנחה, לא נמנעו מלהתפלל ערבית באותה שעה, ואע"ג דהוי תרתי דסתרי, אפשר שסומכים על מה שכתב הרא"ש (ריש ברכות) בשם רבנו תם, דבתפילה הקילו, וכ"כ הרשב"א וכו'. ע"ש. ודחה גם מש"כ הגאון ממונקאטש בספר נמוקי או"ח (סי' רלה) להסתייע מהגנת ורדים הנ"ל וכתב שלא נמצא בכתבי האריז"ל האמיתיים ע"ש דזה אינו שכן מפורש בשער הכוונות דף נא ע"ד ד"ה תפילת ערבית וכן הוא בשלמי ציבור (דף י ע"ד). ע"כ

ג. ובשו"ת הראשון לציון (סימן לא אות י) שנה דין ודחה דברי האומר שאין להתפלל ערבית בפלג המנחה ושיש לפרסם שלא יעשו כן במוסיוף, דזה אינו שהוא מנהג קדום וכמו שהובא כבר בב"י (לעיל) וכן נהג הגאון רבי עזרא עטייה זצוק"ל שהיה מתפלל מנחה וערבית יחד, היה מתפלל ברחוב דוד ילין בביה"כ אהל רחל, והיה מסיים ערבית הרבה קודם השקיעה, וכן נהג מרן זיע"א זולת בימי העומר כידוע.

ואמנם בילקוט יוסף (שם) הביא שכבר כתב בקצור שלחן ערוך (סימן ע) שאשרי אדם שמתפלל ערבית בצבור בלילה, ובין מנחה למעריב עוסק בתורה לחבר הלילה עם היום בתורה, שהוא ענין גדול. ע"ש.

אתה הראת לדעת, שמעיקר הדין נהגו להתפלל בציבור באופן של תרתי דסתרי, ואין אחר המנהג כלום, וסמכו להקל בתפילת ערבית שהיא רשות, ושיש טעם ע"פ הזהר להתפלל ביום, לכן נראה שאף שאם רוצה להחמיר על עצמו ולהמתין להתפלל ערבית בצאת הכוכבים תבא עליו ברכה, וכ"ש כשהוא מתפלל ביחידות שלא יתפלל באופן של תרתי דסתרי, מלבד באופן שכתב הבא"ח (שם) בסה"ק מקבציאל דבאשה אין מדקדקין עליה שלא לעשות תרי קולי בדבר זה, כיון דטרודה בעסקי הבית חשיב לדידה שעת הדחק כדין הציבור הנז', ויכולה להתפלל מנחה וערבית ביחד אחר פלג המנחה כאשר יזדמן לה בכך. וגם באיש המתפלל יחיד בביתו שהתפלל מנחה אחר פלג המנחה, ואם ימתין עד לילה ודאי לתפילת ערבית יטרד עם בני אדם הבאים או שיש סיבות אחרות, יוכל להתפלל ערבית אחר שיעבור שבעה דקים מקריאת המגרב הקורא פה עירנו בסוף שעת י"ב ע"כ, מ"מ אם יש סיבה כלשהי שיועיל לו להתפלל עם ציבור שמתפלל באופן של תרתי דסתרי, כגון שיותר נח לו מנין זה, הן מצד שמתפלל שם יותר בכונה, הן מצד שיועיל לו יותר לסדרי לימודיו וכיו"ב, רשאי להתפלל עמהם לפי שכך נהגו וכמו שכתב בב"י.

סימן קנב

(שו"ע יורה דעה סי' קל')

שאלה:

נשאלתי מהאברך החשוב מרדכי סמקה הי"ו ממקסיקו סיטי, בדין הנוגע מאד למעשה בקשר למוצר חדש הנמצא בשוק בחו"ל, ונהיה נפוץ מאוד בימים מועטים מפני רב התועלת שיש בו. והוא פקק הסותם בקבוקי יין העשוי עם מערכת סגירה כמין מנעול מספרים, ויש בו ג' גלגלים שבכל אחד יש ספרות מן 0 עד 9, באופן שאי אפשר לפותחו אלא ע"י קוד מסויים בן ג' ספרות, ועתה רוצים להשתמש בו כדי להתיר אותו מדין סתם יינם, ולהפקיד אותו אצל המשרת הקבוע בבית ואפי' למשך כמה שעות ביממא.

והספק הוא האם יש לו דין רק של מפתח מאחר שאין מירתת לגוי עי"ז, דהרי הוא יכול לנסות לפתחו ואין ניכר כלל הזיוף ויהיה אסור, או דילמא היות ויש בזה טורח גדול כדי לפותחו חשיב כחותם והאם אפשר להחשיבו גם כשני חותמות.

והאם יש חילוק בין הפקק שיש בו 3 מספרים דבסה"כ יש אלף אפשרויות דאולי הגוי יצליח לפתחו אחרי כחצי שעה ואולי אין זה מספיק, לפקק שיש בו 4 שהם 10000 אפשרויות דאז יצטרך כמה שעות לפתחו וממילא הוא טורח גדול.

ושוב הסתפק דגם אם נגדיר אותו כדבר שיש בו ב' חותמות, אבל אכתי אולי זה בכלל דברי

השו"ע לענין דפוסים דאע"פ שיש בהם כמה אותיות, לא חשיבי אלא כחותם אחד, כיון שקובעין אותם בבת אחת, וממילא גם בזה שנקבע בב"א יש להחשיבו רק כחותם אחד, או שמא דין הנ"ל רק נאמר כלפי "חותם" אבל לא לגבי "מפתח".

תשובה:

יש להתיר להניח בקבוק יין שאינו מבושל הסגור בפקק העשוי ממנעול של ג' גלגלי שיניים, בבית שנמצא בו גוי לבדו, ואין לחוש שמא הגוי פתח את הבקבוק והשתמש בו, לפי שמנעול זה מועיל יותר מב' חותמות שחתום היין שהתירו להניחו בפני הגוי, ואין לחוש בו משום יין נסך.

הנה יש להתיר שימוש בפקק העשוי ממנעול של ג' גלגלי מספרים, ואין צריך לחפש פקק עם ד' גלגלי שינים, וכמו שכתב מרן השולחן ערוך (יורה דעה הלכות יין נסך סימן קל ס"א) וז"ל: מותר להפקיד ולשלוח יין ביד עובד כוכבים, אם הוא חתום בחותם בתוך חותם או מפתח וחותם. והני מילי בחביות של חרס, אבל לא בחביות של עץ, מפני שיכולין להוציא יין מבין הנסרים ולא ירגישו, וכל שכן בנודות, שבקל יכולים להוציא יין מבין התפירות. ואין להם תקנה, אלא שיכניס כל החביות של עץ או כל הנאד בשק שאין בו תפירה מבחוץ, ויחתום פי השק. ע"כ. ובסעיף ד כתב השו"ע כיצד הוא חותם בתוך חותם, סתם החבית בכלי שאינו מהודק כדרך שסותמין כל אדם, וטח בטיט, הרי זה חותם אחד. היה כלי מהודק, וטח עליו מלמעלה, הרי זה חותם בתוך חותם. וכן אם צר פי הנאד, הרי זה חותם אחד. הפך פי הנאד לתוכו וצר עליו, הרי זה חותם בתוך חותם. וכן כל שינוי שמשנה מדברים שאין דרך כל אדם, הרי הם כחותם אחד, והטיחה או הקשירה חותם שני. ובסעיף ה כתב שני קשרים משונים הוי כשני חותמות. ובסעיף ו כתב שתי אותיות הוי כשני חותמות. והדפוסים, אף על פי שיש בהם כמה אותיות, לא חשיבי אלא כחותם אחד, כיון שקובעין אותם בבת אחת. ובמקום שמצויים מומרים ועובדי כוכבים שיודעים לכתוב, אין כתב סימן אלא למי שמכיר הכתב. ובסעיף ז מפתח וחותם אחד הוי כשני חותמות.

ובנד"ד הוא טוב יותר הוא מב' חותמות, מכמה טעמים:

א. לפי שכמעט אינו יכול להזדייף, ואינו דומה לדפוס שאפילו עשוי מכמה אותיות חשיב כחותם אחד, לפי שנחתמים בחתימה אחת, וכאן כל מספר הוא חשיב כחותם בפני עצמו, לפי שכל מספר צריך להעמידו לבדו, בלי קשר למספרים האחרים. זאת ועוד כל מה שאסרו בדפוס אחד כמה אותיות לפי שיוכל הגוי לזייפם אחר שפתח החבית, אבל כאן גם אם הגוי רואה את המספרים לפניו לעולם לא יוכל לידע איך לזייף, כי אין לו ידיעה בצירוף הנכון של המספרים הפותחים את הבקבוק.

ב. בצירוף דברי המהריק"ש (שם ס"ק ו) שכתב כל שיש טורח לזייף לא חיישינן. ע"כ. וכאן ודאי שהוא טורח עצום, גם ב3 ספרות, ולא חיישינן לזיוף, וא"צ לחפש פקק בעל 4 ספרות.

ג. ובצירוף דברי הש"ך (שם ס"ד ד) בשם תשובת משאת בנימין (סי' כ"ט) דקשירת כיסוי העגלות אף על פי דאין לך קשר משונה מזה מה שקשור בראש העגלה ונתון כמה פעמים אילך ואילך בכל אורך העגלה ובסוף העגלה פעם שנית מכל מקום לא הוי כחותם, דמאי דסמכינן אקשר משונה או חותם היינו משום דלא טרח ומזייף, א"נ מרתת, משא"כ בזה דמוכרח הוא להתיר הקשרים ולפתוח העגלות בכל יום כדי ליקח מאכל שלו שבתוך העגלות ע"כ. ונד"ד אינו דומה שאינו רגיל בחותם זה כלל ואינו יכול לידע איך לפותחו, ויש בו טורח גדול מאוד כנ"ל, לכן יש לסמוך להתיר השימוש במנעול זה, ואין לחוש בשימוש בו משום יין נסך.

סימן קנג

(שו"ע חושן משפט סי' ש"מ ס"ג ס' רצ"ה ס"ב)

שאלה:

נשאלתי מהאברך החשוב הרב זוהר אמסלם הי"ו בענין תאונה שעשה עם רכב ששאל לפני חצי שנה מגיסו, וכתוצאה מהתאונה הרכב הושבת, ולאחר הערכת שמאי יצא ששווי הרכב הוא 6500 ש"ח ועוד 500 ש"ח עבור הרכב עצמו שיוכלו למכור אותו סה"כ 7000 ש"ח.

וציין שסבא של אישתו קנה את הרכב מתנה לגיסו ואמר לרב זהר שכשיוציא רשיון יוכל להשתמש באוטו (אין הדבר אומר שהרכב של שניהם כיון שהרכב רשום על שם גיסו), וכשהוציא רישיון, מכח דבריו של הסבא גיסו נתן לו להשתמש באוטו, והגיעו להסדר שהם מתחלקים בכל ההוצאות בשוה כולל דלק וטיפולים לרכב וכן טסט שנתי, ובנוסף לחלוקה בהוצאות הרכב בכל בוקר לקח את הילדים של גיסו לבתי הספר.

התאונה נגרמה כתוצאה מפגיעה של משאית בטון באחור הרכב, ומעוצמת המכה סטה לנתיב הנגדי ונבלם במשאית אחרת, ולכאורה נראה כיון שנפגע הרכב מאחור יש לחייב את הפוגע, אולם חברת הביטוח של הפוגע טוענת שהנהג הנפגע השתלב מהצד תוך כדי נסיעה ולכן הוא אשם, והדבר נמצא בדין ודברים בין חברות הביטוח, ועו"ד מהתחום שהתייעץ איתו אמר לו שזה יכול לקחת גם שנה עד שיגיעו להסדר ביניהם.

ושאלותיו הן מה הוא חייב ע"פ הדין ומה לפנים משורת הדין ובמה אינו חייב כלל.

א. אם חברות הביטוח יחליטו שהשואל אשם, האם הוא חייב לשלם את כל סכום הנזק, והאם הולכים לפי הערכת השמאי (6500 ש"ח) או לפי כמה שעלה לו הרכב בפועל (5000 ש"ח). ב. כיון שהדבר עשוי להימשך הרבה זמן האם צריך לחכות לחברת הביטוח או שהשואל מחויב לשלם כרגע את הכסף לא קשור להכרעה שתצא בין חברות הביטוח. ג. האם דמי השמאות (1000 ש"ח) יורדים מסכום הנזק או שהוא בתוספת לסכום הנזק.

תשובה:

השואל רכב מחברו ונפגע הרכב בתאונת דרכים שלא מחמת רשלנות השואל, לדעת מרן השו"ע דין תאונת דרכים כדין מתה מחמת מלאכה, והשואל נפטר מחיוב תשלומין, אולם כיון שצריך להשבע שלא שינה בשאלתו ומתה מחמת מלאכה, ואין נשבעים כיום, לכן יש לשואל לשלם מייד שליש מהנזק של הרכב תמורת השבועה, אולם לדעת הרמ"א דין תאונת דרכים כדין אונם והשואל חייב בתשלומי אונסים, אבל בחיובים הנלוים, כגון חיוב שכר השמאי השואל פטור מלשלם כי אינו אלא גרם נזק, ואינו חייב אף לצאת ידי שמיים, ויש רשות לבית הדין לפשר בניהם בהשתתפות בנזקים הנלוים לפי ראות בית הדין, ולפי מה שיקבל המשאיל מחברת הביטוח, ישיב לשואל מה ששלם יותר מהערכת הנזק.

שואל חייב באונסין ופטור במתה מחמת מלאכה

א. הנה מבואר במסכת בבא מציעא (צו:) מובא: "לא מיבעיא כחש בשר מחמת מלאכה דפטור, אלא אפילו מתה מחמת מלאכה - נמי פטור. דאמר ליה: לאו לאוקמא בכילתא שאילתה". כלומר שואל רשאי להשתמש בחפץ השאול, ואם החפץ התקלקל במהלך השימוש בחפץ - השואל פטור מלשלם.

הרמב"ן (מסכת בבא מציעא צו:) הקשה: דין שואל חמור בכך שהוא חייב לשלם גם על אונסים, א"כ מדוע אין חיוב על השואל לשלם במתה מחמת מלאכה, הרי אילו הבהמה הייתה מתה מיתה רגילה - השואל היה חייב לשלם ככל אונס, ואם מתה מחמת מלאכה - שהבהמה מתה בגלל העבודה של השואל - ק"ו שצריך לחייב את השואל לשלם?

מספר טעמים נאמרו, מדוע השואל פטור מלשלם כאשר מתה מחמת מלאכה:

א. הרמב"ן (שם) הסביר: השואל פטור במתה מחמת מלאכה, מכיוון שהשואל חייב רק באונסים שנגרמו בגללו, אבל בהמה שמתה מחמת מלאכה, זו פשיעה של המשאיל שהשאיל בהמה שאינה ראויה לעבודה, שהיה עליו לוודא ולבדוק שבאמת הבהמה ראויה לעבודה, וניתן להשאיל אותה, לכן השואל אינו חייב באונסים שנגרמו בגלל פשיעתו של המשאיל. וזהו הטעם שנתן הסמ"ע (בסימן שמ ס"ק ג) לפטור השואל במתה מחמת מלאכה.

מכאן ניתן ללמוד, שכל נזק שנגרם בגלל פשיעת המשאיל - השואל פטור. וק"ו שיש לפטור שוכר שעשה נזק בגלל פשיעת המשכיר.

לכן משאיל שהשאיל דבר שמצריך הנחיות מיוחדות, או שיש בו תקלה מסוימת, על המשאיל ליידע את השואל על התקלה או על ההנחיות המיוחדות, ואם לא יידע ואירע אונס - השואל פטור כי האונס אירע בגלל פשיעת המשאיל.

ב. הרשב"א (מסכת ב"מ דף צו: ד"ה אפי') הסביר: השואל פטור במתה מחמת מלאכה, מכיוון שהמשאיל ידע שיהיה בלאי בחפץ המושאל, ועל דעת כך השאיל, ודאי מחל על אותו בלאי. (נימוקי יוסף דף נה: ד"ה אפילו).

ג. המחנה אפרים (הלכות שאלה סימן ד) הסביר: השואל פטור במתה מחמת מלאכה, מכיוון שאנו מסתכלים על דעת השואל, ובדרך כלל השואל מעוניין לשאול כלי או בהמה שראויים לעשות את מלאכתם, אבל אם הכלי נשבר או הבהמה מתה באמצע המלאכה, יש לנו אומדן למפרע שהשואל לא היה מעוניין להשאיל כלי שאינו ראוי למלאכתו. נמצא שזו שאלה בטעות, ואין השואל חייב עליה.

לדעת הרמב"ן רק כאשר יש פשיעה מצד המשאיל בכך שהשאיל חפץ לא תקין, שייך הפטור של מתה מחמת מלאכה, אבל הרשב"א הרחיב את הפטור גם למצבים בהם אין פשיעה מצד המשאיל, בגלל מחילה של המשאיל על קלקולים שיהיו בחפץ.

האם רכב שהתקלקל בתאונה, דינו כדין מתה מחמת מלאכה?

ב. הבית יוסף (סימן שמ סעיף ג) כתב: לדעת הרמ"ה (מובא בשלטי גיבורים דף נה: ס"ק ד), הפטור במתה מחמת מלאכה שייך לא רק כאשר החפץ התקלקל בגלל המלאכה עצמה, אלא גם אם אירע אונס לחפץ השאול שאינו תוצאה ישירה מהמלאכה עצמה - פטור. לדוגמא, השואל בהמה ושודדים שדדו את הבהמה או חיות רעות אנסוה - נחשב מתה מחמת מלאכה, "כיוון שמחמת הדרך ששאלה לילך בה הוליכה ונאנסה" - אנו אומדים שהמשאיל מחל לו על כך, וכ"פ השולחן ערוך (שם).

המחנה אפרים (הלכות שאלה סימן ד) כתב: סברא זו נכונה לדעת הרשב"א, אומנם לדעת הרמב"ן יש לחייב את השואל, שכן אנו פוטרים במתה מחמת מלאכה רק כאשר יש פשיעה של המשאיל, וכאן שהחפץ נאנס ע"י שודדים אין כאן פשיעה של המשאיל ולכן יש חיוב על השואל ככל אונסים. הש"ך (שם ס"ק ה) פסק כדעת הרמב"ן וחייב את השואל באונס לא בא מחמת פשיעת המשאיל.

ישנה השוואה בין חיות שאכלו את הבהמה בדרך - לבין רכב שעבר תאונה בדרך. מכאן שלדעת הרמ"ה והשולחן ערוך, אם אדם שאל

רכב והרכב היה מעורב בתאונה (לא באשמת הנהג השואל) - יש פטור של מתה מחמת מלאכה. כי הפטור חל גם כאשר האונס אירע מחמת המטרה לשמה הושאל הרכב: נסיעה בדרכים.

צריך לציין, ישנם שני תנאים לפטור: א. השואל שאל את הרכב בכדי לצאת למקום מסוים, המשאיל היה מודע לכך שהשואל מתכנן לצאת לדרך, כלשון הרמ"ה המובא בטור: "מי ששואל בהמה לילך דרך ידוע, ובאו עליו לסטין באותו הדרך או חיות רעות ואנסוה ממנו - חשיב שפיר מתה מחמת מלאכה, כיון שמחמת הדרך ששאלה לילך בה הוליכה ונאנסה". ב. האונס אירע רק בגלל הנסיעה. כלומר אילו לא היה יוצא לדרך - לא היה מתרחש האונס, אך אם אירע אונס שהיה מתרחש גם ללא הנסיעה (כגון גניבה של הרכב) - השואל חייב לשלם ככל חיוב באונס, כך כתב הנתיבות (בס"ק ה): "מדנקט המחבר ואנסוה ממנו נראה דאם נגנבה ממנו, דהיינו שנם בעידנא דניימי אינשי ובא גנב וגנבה חייב, דגם המחבר מודה דכל היכא שאפשר שיבוא להאונס כזה אפילו לא היה בדרך - דלא הוי מתה מחמת מלאכה. ודוקא דאנסוה ממנו בפניו, ואם היה בעיר - היו לו מושיעים, ואין דרך לבוא אונס כזה רק בדרך שאין לו מושיעים, דהוי כאילו המשאיל אפקרה לגבי אונסין דאינן ראויין לבוא רק בדרך, אבל גניבה שאפשר לבוא גם בביתו - לא מיקרי מחמת מלאכה".

אבל הרא"ש (מובא בטור) אמר לתלמידיו: רק קלקול שנגרם כתוצאה ישירה מהמלאכה - נחשב למתה מחמת מלאכה, (כגון שאירע תקלה למנוע של הרכב, כך שהרכב נחשב כמו מתה מחמת מלאכה), אבל כאן מדובר באונס חיצוני, (כגון תאונה שאירעה לרכב), לכן אין הוא נחשב לאונס מחמת מלאכה. וכ"פ הרמ"א.

הבית יוסף (בבדק הבית) הסביר את שיטת הרמ"ה: הדרכים בחזקת סכנה, כלומר המשאיל מודע לכך שיש סיכוי חלילה לתאונה, חלק מהמלאכה זה גם מהלך הנסיעה, ובנסיעה יש סיכונים, ואם מתרחש סיכון כגון תאונה - נחשב למתה מחמת מלאכה, והשואל פטור מלשלם.

הש"ך (שם ס"ק ה) פסק כדעת הרא"ש, שיש לחייב את השואל אם מדובר באונס חיצוני. הש"ך פסק כפי הטעם של הרמב"ן (לעיל) בפטור של מתה מחמת מלאכה - שואל לא חייב לשלם על אונס הנגרם כתוצאה מפשיעת המשאיל, אך אם האונס לא קשור לפשיעת המשאיל, כגון רכב שנגנב וכד' - השואל חייב לשלם ולא פוטרים מדין מתה מחמת מלאכה. הש"ך הוסיף: כך גם פסק ריב"ש (סימן תכג). וכ"פ הסמ"ע (ס"ק ח).

הש"ך הפנה לדברי מהרשד"ם (חלק חושן משפט סימן תלה), שפסק כדעת הרמ"ה והשולחן ערוך: "ואף על פי שמדברי הטור משמע שחולק עליו, מ"מ אפשר שלא אמר כן למעשה, אלא שסתר ראיות הרמ"ה בחלוק שחלק, מכל מקום אפשר שלמעשה לא היה מוציא ממון הרא"ש נגד סברת הרמ"ה, ומה גם עתה אם הדברים כמ"ש מוהרי"ק נר"ו שלא כתב כן הרא"ש בספר אלא כאשר בא הענין ללמוד דין זה עם תלמידיו העומדים לפניו אמר כן כמדבר דרך משא ומתן, אבל אפשר ודאי שיודה להלכה להרמ"ה, ותו אפילו נניח שיחלוק ממש הרא"ש ז"ל להרמ"ה ז"ל - מאן הוא דנפיש חיליה לאפוקי ממונא בדור הזה נגד סברת הרמ"ה". כלומר אף שדעת הש"ך לפסוק לחייב את השואל באונסין אף אם הם לא מחמת השאילה, מ"מ ציין שהרשד"ם ס"ל שהרא"ש שהשיג על סברת הרמ"ה לא נקט כן לדינא להוציא ממון מהשואל.

וכיון שדעת השולחן ערוך, כדעת הרמ"ה שתאונה ברכב נחשבת למתה מחמת מלאכה, לכן יש לפטור את השואל מתשלום על כל נזקי התאונה. אבל לדעת הרמ"א, שפסק כהרמב"ן והרא"ש תאונה ברכב נחשבת לאונס,

ועל השואל לשלם את הנזקים שנגרמו כתוצאה מהתאונה.

חיוב שבועה במתה מחמת מלאכה

ג. גם לדעת השולחן ערוך שיש פטור במתה מחמת מלאכה, יש חיוב להישבע שאכן מתה מחמת מלאכה, ולא נעשה שום פשיעה במהלך הנהיגה וכו'.

דין זה מבואר במסכת בבא מציעא (צז.): השואל אינו נאמן לומר שמתה מחמת מלאכה, אלא עליו להביא עדים, אומנם אם אין עדים, עליו להישבע שמתה מחמת מלאכה, והוא לא שינה ממלאכתה, ובכך ייפטר. וכ"פ השו"ע (חו"מ ס' רצ"ה ס"ב).

וכך מובא בגמ': "ההוא גברא דשאיל דוולא מחבריה, איתבר, (אדם השאיל דלי מחברו, הדלי נשבר תוך כדי שהשואל שאב ממנו מים), אתא לקמיה דרב פפא, אמר ליה: אייתי סהדי דלא שנית ביה, ואיפטר".

אומנם היום בתי הדין לא משביעים, כך כתב רש"י (מסכת שבועות דף לח: ד"ה בספר תורה): "ובדורותינו בטלו הראשונים שבועה דאורייתא, לפי שענשה גדול, ותקנו לגזור עליו ארור בעשרה, והא אמרן ארור בו שבועה".

וכ"כ השולחן ערוך (אורח חיים סימן קנו סעיף א) הזהיר: "ויזהר מלישבע, אפי' באמת, שאלף עיירות היו לינאי המלך, וכולם נחרבו בשביל שהיו נשבעים שבועות אע"פ שהיו מקיימים אותם".

כאמור, במציאות היום - אין שבועה בבתי דין, אלא הדיינים עורכים פשרה ומחייבים בשליש מסכום התביעה במקום חיוב השבועה. וכך מבואר בדברי התוספות (מסכת סנהדרין דף ו: ד"ה נגמר): "ומיהו כשמתחייבין שבועה זה או זה - שרי למימר להו לעשות הביצוע כדי ליפטר מעונש שבועה". כלומר, אם אחד מהצדדים חייב שבועה - ניתן לפשר במקום חיוב השבועה. וכ"פ השולחן ערוך (חו"מ סימן יב סעיף ב): "ואם חייבו בית דין שבועה לאחד מהם, רשאי הבית דין לעשות פשרה ביניהם כדי ליפטר מעונש שבועה".

בשו"ת אבן יקרה (ח"א חו"מ סי' ו) מובא: נהוג לעשות פשרה ובמקום לחייב שבועה יש להפחית שליש מהסכום, לכן אם הוא מאלו שנשבעים ונוטלים - במקום שבועה הוא יפסיד שליש ויגבה רק שני שליש מהסכום, ואם הוא מאלו שנשבעים ונפטרים - ישלם שליש במקום השבועה.

ולפ"ז בנד"ד יש לפטור את הנהג מחיוב התאונה דהוי כמתה מחמת מלאכה, ובמקום שבועה שלא פשע ישלם שליש מערך הרכב, ששם השמאי שהוא המחיר שהרכב שוה, לפי שהוא נמכר במחיר זה.

נהג שעבר על כללי הזהירות בנהיגה

ד. אם הנהג עבר על כללי הזהירות בנהיגה, כגון שנסע במהירות גבוהה וכד' - גם לדעת הרמ"ה במקרה זה אינו נחשב למתה מחמת מלאכה, כיון שניזוק הרכב מחמת פשיעתו ולכן יש חייב הנהג לשלם, כי הנהג שינה מדרכי השימוש המקובלים.

במסכת בבא מציעא (צז.) מובא: אסור לשואל לשנות מעבר לשימוש הסביר המקובל בחפץ השאול. כגון אם השאיל בהמה בשביל לחרוש בה - אסור לו לרכב עליה אלא רק לחרוש.

שואל ששינה מהשימוש המקובל - אין את הפטור של מתה מחמת מלאכה, כמבואר במשנה במסכת בבא מציעא (עח.): "השוכר את החמור להוליכו בהר והוליכו בבקעה, בבקעה והוליכו בהר... ומתה - חייב".

וכך כתבו התוספות (ד"ה רבי יוסי בר חנינא): "שנתייגעה מחמת מלאכה, ואף על גב דמתה מחמת מלאכה, מ"מ כיון ששינה - חייב". וכ"פ והשולחן ערוך והרמ"א (סימן שט סעיפים א-ב).

הרא"ש (כלל צב סימן א) כתב: "שמה ששואל ושוכר פטורין בכחש בשר מחמת מלאכה - היינו שלא שינו השואל והשוכר. אבל בחמור זה שפשע השוכר שהרי כשראה שהיה פסח לא היה לו לשום משוי עליו, שהדבר ידוע שהטוען משוי על החמור פסח שהוא מתקלקל, והיה לו להניחו בכפר ולשכור אחר להוליך משאו עליו".

כלומר, הפטור של שואל במתה מחמת מלאכה שייך רק בתנאי שהשואל לא פשע, אבל אם הייתה פשיעה בשימוש - השואל חייב גם במתה מחמת מלאכה. וכ"פ הרמ"א (שם סעיף ג).

תשלומים נוספים שנגרמו מחמת התאונה

ה. אמנם אין השואל חייב בתשלומים הנלוים, כגון חיוב בשכר השמאי, דהוי גרמא, נזקים אלו מוגדרים כנזקי גרמא כלומר נזקים עקיפים ולא נזקים ישירים. במקרים אלו יש מקום לחייב לפי שיקול דעתו של בית הדין, בית הדין יבחן האם הייתה רשלנות, ויתכן ובית הדין יחייב סכום מסוים מדין פשרה.

בירושלמי (מסכת בבא קמא פרק ו הלכה א) מובא: "ואין השמים מוחלין לו עד שישלם". דהיינו הבית דין אינם יכולים לחייבו לשלם, אבל הוא חייב לשלם בכדי לצאת ידי חובת שמים, כך כתב החזון איש (ב"ק סימן ה בס"ק ד): "והאי חייב בדיני שמים - אינו ר"ל דאסור לעשות כן, והעושה כן - עבירה היא בידו, וכדמשמע לכאורה מלשון רש"י בגיטין (נג.), אלא ר"ל דאינו יוצא ידי שמיים עד שישלם".

המאירי (מס' ב"ק דף נו.) כתב: יש על המזיק חיוב ממוני לשלם, ואם אינו משלם - נקרא גזלן ופסול לעדות, וז"ל המאירי: "ומכאן כתבו גדולי הדורות, שכל שנאמר עליו חייב בדיני שמים - פסול הוא לעדות עד שישיב. והדברים נראין שמאחר שהוא חייב להשיב - תורת גזלה חלה עליו עד שישיב". היד רמ"ה כתב: יש איסור מהתורה להזיק ע"י גרמא, ונלמד ממצוות ואהבת לרעך כמוך, או מלפני עוור לא תתן מכשול.

רש"י (מסכת בבא קמא דף קד. ד"ה שכבר) כתב: אדם שחייב בידי שמים מגיע לו עונש בידי שמים, "ואף על גב דבי דינא לא מצו מחייבי ליה, אלא מניח לפניהם, מיהו ידי עונש אין יוצא עד שישלם לשניהם". וכך כתב הקצות (סימן לב ס"ק א): "אבל עונש בדיני שמים - ודאי אית ליה".

אומנם מהרי"ט (חלק א סימן צה) כתב: אדם שהזיק בגרמא בשוגג - לא חייב בידי שמים ולא צריך לשלם. כי "במידי דבמזיד (אם הזיק בידיים ולא בגרמא) - חייב מדינא אף בשוגג חייב, דאדם מועד לעולם, אבל בדבר דאפילו במזיד פטור מדיני אדם - לא מחייבי ליה בדיני שמים אלא למי שכוונתו להזיק, כי כל לבבות דורש ה', אבל לא ענש על השוגג, וכי האי גונא אמרינן בפרק הנזקין גבי המטמא והמדמע והמנסך: בשוגג - פטור, במזיד - חייב, ומפרש לה ר' יוחנן: דבר תורה אחד שוגג ואחד מזיד פטור, דהיזק שאינו נכר לא שמיה היזק, ומפני מה אמרו מזיד חייב? שלא יהא כל אחד ואחד הולך ומטמא טהרותיו של חבירו ואומר פטור אני, הילכך גבי גרמא בנזיקין נמי דפטור אבל אסור - בשוגג אפילו בדיני שמים נמי לא מחייב".

לסיכום, בנזקי גרמא יתכן ובית הדין יחייב סכום מסוים מדין פשרה, לפי שיקול דעתו של בית הדין. וכן העלה ככל זה בפסק כיו"ב הרה"ג ישועה רטבי שליט"א.

וכאמור לענין שאלות השואל. א) לשואל שהוא מבני ספרד יש לחייב בשליש מערך הרכב כפי שהיה נמכר לפי שומת השמאי, ואם הוא מבני אשכנז יש לחייבו בכל ערך הרכב. ב) יש לשלם את מה שנפסק לשלם מיד, כי החיוב של השואל כלפי המשאיל הוא מיידי

בלי קשר לחברות הביטוח, ולפי מה שיקבל מחברת הביטוח נוכל לדעת כמה נחסר הניזק לבסוף, ולפי השתתפות הביטוח יוכל להשיב את כספו חזרה. ג) כשהנזק נגרם בשוגג אין השואל חייב בהוצאות הנלוות, מ"מ ראוי לב"ד לפשר בין התובע והנתבע ולחייב בהשתתפות של שליש מהנזק שנגרם, כגון תשלום לשמאי. ובנד"ד שהשואל מבני ספרד, שליש ממחיר השמאי הוא 2166 ושליש ממחיר השמאי הוא 333 סה"כ 2500 ש"ח ישלם מייד לגיסו המשאיל, ואם יקבל גיסו את המחיר המלא של הנזק ישיב לגיסו את כספו 2166 ש"ח.

מפתחות

סימן קמט

המברך על משקה ברכת 'שהכל' והביאו לפניו משקה שבשלו אחר שברך 'שהכל', כגון קפה, אינו חוזר לברך ברכת 'שהכל', דלא כמ"ש בכה"ח (סימן קס"ט אות ח"י), לפי שברכת 'שהכל' שברך בתחילה פטרה גם את המשקה שהובא לפניו אע"פ שלא היה המשקה בעולם בשעה שברך בתחילה, וכן אם ברך המוציא על פת ואח"כ הביאו לפניו פת שנאפתה אחר שברך, אינו חוזר ומברך המוציא על הפת החדשה, וכן כל כיוצא בזה, וכן העלה ביבי"א חלק ו (אורח חיים סימן כז אות ג) בשם מהרש"א אלפנדרי, דהוי סב"ל ושב ואל תעשה עדיף.

סימן קנ

אם שתה משקה מפרי חדש שעדיין לא ברך עליו ברכת שהחיינו, אם הוא עדיין עסוק בשתייה הראשונה מאותו משקה והפרי החדש לפניו יכול לברך ברכת שהחיינו על הפרי החדש, אולם אם סיים משתיית אותו משקה של הפרי החדש, אינו רשאי לברך על הפרי ברכת שהחיינו, וכ"כ בפסקי תשובות (סימן רכ"ה ס"ק י"ג), ונכון שיביא לפניו פרי אחר חדש ויברך עליו ברכת שהחיינו ויפטור בזה את הפרי שלא ברך עליו ברכת שהחיינו.

סימן קנא

לכתחילה נכון להתפלל ערבית בזמן צאת הכוכבים, אולם נהגו להתפלל בציבור באופן של תרתי דסתרי, שמתפללים מנחה אחר פלג המנחה ומתפללים מיד ערבית לאחריה, ואין אחר המנהג כלום, וסמכו להקל בתפילת ערבית שהיא רשות, וכ"כ הב"י (בסימן רל"ג), ואם רוצה להחמיר על עצמו ולהמתין להתפלל ערבית בצאת הכוכבים תבא עליו ברכה, וכ"ש כשהוא מתפלל ביחידות שלא יתפלל באופן של תרתי דסתרי, אלא אם חושש שלא יוכל להתפלל אח"כ ערבית וכ"כ בבן איש חי (פרשת ויקהל אות ז), מ"מ כשמתפלל בציבור שמתפללים באופן של תרתי דסתרי אם יש סיבה כלשהי שיועיל לו להתפלל עמהם, כגון שיותר נח לו מנין זה, הן מצד שמתפלל שם יותר בכונה, הן מצד שיועיל לו יותר לסדרי לימודיו וכיו"ב, רשאי להתפלל עמהם, ואינו צריך להמתין להתפלל אחר צאת הכוכבים.

סימן קנב

יש להתיר להניח בקבוק יין שאינו מבושל הסגור בפקק העשוי ממנעול של ג' גלגלי שיניים, בבית שנמצא בו גוי לבדו, ואין לחוש שמא הגוי פתח את הבקבוק והשתמש בו, לפי שמנעול זה מועיל יותר מב' חותמות שחתום היין שהתירו להניחו בפני הגוי, לפי שאינו עשוי להזדייף, ואם ינסה לזייפו יש בו טורח גדול, ואין לחוש בו משום יין נסך.

סימן קנג

השואל רכב מחברו ונפגע הרכב בתאונת דרכים שלא מחמת רשלנות השואל, לדעת מרן השו"ע (חו"מ סימן ש"מ ס"ג) שפסק כהרמ"ה שאונם שנגרם כתוצאה מחמת הדרך של השאילה, דינו כמתה מחמת מלאכה, לכן דין תאונת דרכים כדין מתה מחמת מלאכה, והשואל נפטר מחיוב תשלומין, אולם כיון שצריך להשבע שלא שינה בשאלתו ומתה מחמת מלאכה וכ"פ השו"ע (חו"מ ס' רצ"ה ס"ב), ואין נשבעים כיום, לכן יש לשואל לשלם מיד שליש מהנזק של הרכב תמורת השבועה, אולם לדעת הרמ"א שפסק כהרא"ש דוקא אם מתה מחמת המלאכה עצמה שמחמתה שאל חשיב כמתה מחמת מלאכה, דין תאונת דרכים כדין אונם והשואל חייב בתשלומי אונסים, אבל בחיובים הנלוים, כגון חיוב שכר השמאי השואל פטור מלשלם כי אינו אלא גרם נזק, ואינו חייב אף לצאת ידי שמיים, ויש רשות לבית הדין לפשר בניהם בהשתתפות בנזקים הנלוים לפי ראות בית הדין, ולפי מה שיקבל המשאיל מחברת הביטוח, ישיב לשואל מה ששלם יותר מהערכת הנזק.

שותפים להקים
מקום לה' משכנות ל'אביר יעקב'

אי"ה רוצים להתחיל בבניית בית כנסת
ובית מדרש יגדיל תורה
ומקוה טהרה לנשים ולגברים
ברחוב שמשון עמיצור בשכונת רמות בבאר שבע

רוצים לשתף 840 חברים שישתתפו בס"ך של תרומה בשם 'יעקב'
מו"ז רבי יעקב אביחצירא זיע"א
סה"כ 'יעקב' 182 ש"ח כפול 36 חודשים

דרך הקישור של נדרים פלוס מקבלים החזר מס לפי סעיף 46
וקבלה דיגיטלית למייל
בטלפון 03-7630585 שלוחה 9219

מי שיהיה שותף
יזכה בספר חדש
יגדיל תורה בהלכה
שבת כרך א'

ערוץ יגדיל

או בסריקה

לפרטים: 0548410379

לפרטי הפקדה לחשבון בנק מזרחי סניף 426 מ.ח 371407 ע"ש יגדיל תורה